

przez koszenie, a w przypadku braku użytkowania przez naturalny proces sukcesji prowadzący do zarastania siedlisk nieleśnych przez krzewy i drzewa. Kwitnie, owocuje i dobrze się rozmnaża zarówno na stanowiskach naturalnych, jak też w uprawie ogrodowej, np. w Arboretum w Bolestraszcach. Rośliny atakowane są przez rdze i mszyce; w koszyczkach żerują larwy muchówki nasionicy niszcząc młode owocki (Klasa, Palaczyk 2004).

Jerzy Piórecki i Kazimierz Zarzycki

Serratula lycopifolia (Vill.) A. Kern. Sierpik różnolistny

Rodzina: *Asteraceae* (*Compositae*) – astrowate (złożone)

Status

W Polsce gatunek krytycznie zagrożony. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych i światowej czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN.

Rozmieszczenie geograficzne

Endemiczny gatunek europejski o niewielkim zasięgu, reprezentujący element pontyjsko-pannoński. Główny obszar występowania leży w południowo-wschodniej Europie. Oderwane grupy i pojedyncze stanowiska znajdują się w południowej części zachodniej i środkowej Europy; polskie stanowiska wyznaczają północną granicę ogólnego zasięgu (Conti, Manzi 1997).

Występowanie w Polsce

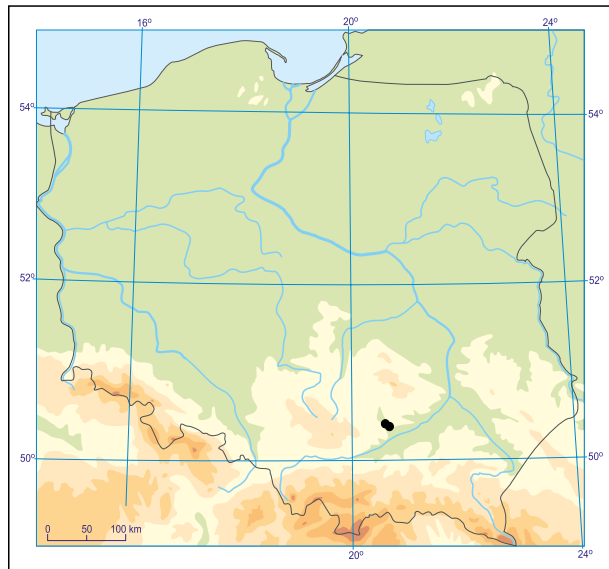
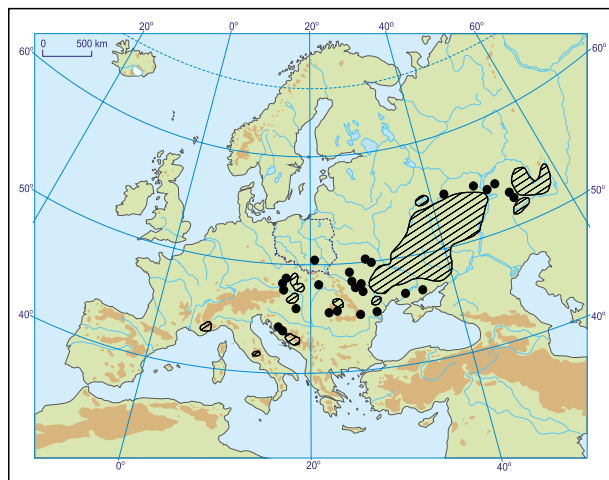
Sierpik różnolistny znany jest z dwóch stanowisk, położonych w Niecce Nidziańskiej, w okolicach Buska. Na pierwszym z nich, w rezerwacie Skorocice, został odkryty z końcem lat 50. XX w. (Medwecka-Kornaś 1959). Drugie, koło wsi Górki, odległe w linii prostej o około 9 km od poprzedniego, odnaleziono w 2008 r. (Kruk, Cieślak 2011). Najbliższe polskim stanowiska tego gatunku, oddalone o około 300 km, leżą w Białych Karpatach na Słowacji (Holub, Grulich 1999) oraz w kierunku wschodnim na Pokuciu Stepowym, Podolu i Opolu na Ukrainie.

Siedliska i fitocenozy

Oba stanowiska zlokalizowane są na podłożu gipsowym, w miejscach o bardzo podobnej rzeźbie terenu. W Skorocicach – na zboczu wąwozu, przy ekspozycji północno-zachodniej i nachyleniu 10–20°, a w Górkach – na stoku pagórka o ekspozycji północno-wschodniej

Summary

Cirsium decussatum occurs in the Przemyśl Foothills (SE Poland), mainly in the drainage basin of the middle Wiar River. In the last two decades of the 20th century, the area of the species occurrence increased many-fold, reaching even 500 m a.s.l., as a result of the abandonment of farming activities in pastures, meadows and fields. Recently, farming has been resumed and the area of *C. decussatum* occurrence has considerably decreased. It flowers and propagates well both in the wild and in cultivation. The plant is cultivated in the Bolestraszyce Arboretum near Przemyśl.

i nachyleniu 15–20°. Gleba na obu stanowiskach to dość głęboka rędzina gipsowa. Sierpik rośnie w płacie kwietnego stepu reprezentującego zespół *Thalictro-Salvietum* (związek *Cirsio-Brachypodium pinnati*), w dość wysokiej, wielowarstwowej, bujnej murawie kserotermicznej zdominowanej przez trawy, z dużym udziałem roślin dwuliściennych w niższej warstwie. W ostatnich latach

na obu stanowiskach obserwuje się wzrost wilgotności i żyzności siedliska oraz nagromadzenie wojłoku, co powoduje, że zwiększa się bujność murawy, obniża się różnorodność gatunkowa, zmniejsza się liczba gatunków charakterystycznych zespołu, natomiast wzrasta udział mezofilnych gatunków łąkowych.

Morfologia i biologia

Sierpik różnolistny jest byliną kłączową o nierozgałęzionej łodydze sięgającej wysokość 40–110 cm. Liście są z rzadka pokryte szorstkimi włoskami, odziomkowe o brzegu grubo ząbkowanym, z długimi ogonkami, dolne łodygowe lirowatopierzastoklapowane lub pierzastodzielne, ogonkowe. Ku szczytowi łodygi liście są coraz słabiej podzielone aż do niepodzielonych, siedzących. Łodyga zakończona jest jednym koszyczkiem o średnicy 20–30 mm. Kwiaty są różowopurpurowe. Roślina kwitnie w czerwcu. Żeberkowane, lekko spłaszczone owociki opatrzone są puchem kielichowym o włoskach do 10 mm długości, barwy słomkowej. Rozmnaża się głównie wegetatywnie przez podział kłącza. Na słabą zdolność rozmnażania generatywnego wskazuje fakt, iż mimo że jest gatunkiem wiatrosiewnym, nie rozprzestrzenia się, lecz utrzymuje w obrębie pojedynczych, stosunkowo niewielkich płatów.

Charakterystyka populacji

Populacje sierpika różnolistnego są niewielkie, a łączna liczba osobników na obu stanowiskach waha się od około 200 do 400. Liczba kwitnących roślin wynosi zwykle od kilkunastu do kilkudziesięciu, a w niektórych latach kwiatostany w ogóle się nie wykształcają (Kruk, Cieślak 2011; R. Kaźmierczakowa, J. Perzanowska, mat. npbl.; J. Perzanowska, mat. npbl.).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Serratula lycopifolia jest gatunkiem zagrożonym w całym geograficznym zasięgu. Objęty jest Dyrektywą Siedliskową, a w naszym kraju prawnie chroniony. W Polsce zagrożenie dla tego światłolubnego gatunku stanowią naturalne procesy sukcesyjne zachodzące w obrębie muraw. Pojawiają się w nich m.in. ekspansywne gatunki: w Skorocicach *Bromus inermis*, *Calamagrostis epigejos* i *Elymus repens*, w Górkach krzewy tarniny oraz płożące się jeżyny. Problemem może być także odkładający się wojłok, który w Skorocicach osiągnął już miejscami grubość 10–15 cm. Wymagana jest czynna ochrona gatunku, polegająca na usuwaniu drzew i krzewów (tarnina, dereń, kruszyna, śliwa, osika) oraz na okresowym spaszaniu i koszeniu murawy. Warte rozważenia jest także wprowadzenie kontrolowanego wypalania co kilka lat jako sposobu rewitalizacji murawy. Wskazane byłoby zasilenie populacji w Skorocicach roślinami pochodzącymi z uprawy, a także utworzenie stanowisk zastępczych. Niezbędna jest również ochrona *ex situ* – rozmnożenie generatywne i utrzymywanie w ogrodach botanicznych populacji złożonych z kilkudziesięciu osobników.

Fot. 232. *Serratula lycopifolia* w Górkach koło Wiślicy w Niece Soleckiej (2010)

Działania takie zostały już podjęte przez Ogród Botaniczny w Warszawie-Powsinie. Owocki są przechowywane w banku genów. Oba stanowiska są systematycznie kontrolowane w ramach ogólnopolskiego monitoringu przyrodniczego.

Zbigniew Mirek i Joanna Perzanowska

Summary

Serratula lycopifolia occurs in Poland in only two sites in the Nida Basin near Busko: the Skorocice reserve and the environs

of the village of Górki. It grows in patches of the association *Thalictro-Salvietum* on NW and NE facing slopes, inclined 10–20°, in relatively deep rendzina soils derived from gypsum. The populations are very small (200 to 400 individuals in total) and fluctuate from year to year. They usually comprise from a dozen to several dozen flowering individuals. Natural succession processes occurring within the vegetation patches are the main threats to this light-loving species. Active conservation of the plant is needed. It should focus on the removal of invading shrubs and trees and periodical mowing or burning of grassland. Protection *ex situ* and creation of substitute sites are recommended as well.

NT

Centaurea kotschyana

Heuff. ex W. D. J. Koch

Chaber Kotschyego

Rodzina: *Asteraceae* (*Compositae*) – astrowate (złożone)

Status

W Polsce gatunek bliski zagrożenia.

Rozmieszczenie geograficzne

Chaber Kotschyego jest gatunkiem górskim o typie zasięgowym karpacko-bałkańskim (Zajac, Zajac 2009). Występuje w rozproszeniu w całych Karpatach, za wyjątkiem Karpat Zachodnich i gór Apuseni. Północno-zachodnia granica zasięgu gatunku przebiega przez Bieszczady Zachodnie (Jasiewicz 1965; Dostal 1976). Na Półwyspie Bałkańskim występuje, m.in. w Starej Płaninie, w masywach Witosza, Piryn i Riła.

Występowanie w Polsce

Na obszarze Polski chaber Kotschyego rośnie wyłącznie w Bieszczadach Zachodnich (Jasiewicz 1965; Michalik, Zemanek 2001; Zemanek 2008). Znany jest tu z 27 stanowisk, z których większość znajduje się na połoninach w grupie Tarnicy – Halicza, na wysokości 1150–1300 m n.p.m. Niżej położone stanowiska, np. w dolinie Terebowca oraz wzdłuż szlaku z Wołosatego na Rozsypaniec schodzą do około 750–950 m. Dwa stanowiska odnotowano w paśmie granicznym: na Beskidzie Wołosackim oraz na Kańczowej, na wysokości około 1050–1100 m. Najdalej na zachód wysunięte stanowisko leży na Połoninie Wetlińskiej, poniżej schroniska, na wysokości około 1150 m n.p.m. Nie istnieją obecnie 2 stanowiska: Rzczyca i Dwerniczek, cytowane przez Jasiewicza (1965) i uważane za przypuszczalnie antropogeniczne.

Siedliska i fitocenozy

Chaber Kotschyego rośnie przeważnie na glebach silnie szkieletowych o typie rankerów i regosoli lub na glebach

brunatnych wylugowanych. Uważany za gatunek lokalnie wyróżniający w Bieszczadach Zachodnich zbiorowiska ziołoroślowe ze związku *Adenostylon alliariae*, gdzie najczęściej spotykany jest w *Trollio altissimae-Knautietum dipsacifoliae*, rzadziej występuje w traworoślach połoninowych *Tanaceto-Calamagrostietum*

